

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2008-2009

İçimizdeki Kentler

Tahsin Yücel

Edebiyatta, özellikle benim alanım olan romanda kent vazgeçilmez bir unsurdur. Romanda olaylar kent dışında bir yerde geçse dahi bir kent özleminin ya da kentlere duyulan nefretin izini görmek mümkündür. İssiz bir adaya çekilmiş Robinson Crusoe'nun öyküsünde de dolaylı da olsa bir kent teması vardır. Bunu edebiyatın hemen hemen tüm alanlarında görürüz. Türk edebiyatının büyük öykücüsü Sait Faik Abasıyanık'ın konuları İstanbul ve adalardır. İstanbul ve adalardan söz etmediği zamanlarda da bunu hissederiz. Örneğin öyküsünün bir yerinde “Dolaştım durdum” dediyse biliriz ki İstanbul'da, büyük olasılıkla Beyoğlu'nda ya da adalarda dolaşmıştır. Bunu başka edebiyatçılarda da görürüz. Örneğin bir anlamda bütün Fransa'nın yazınsal tarihini dile getirmek istemiş olan Balzac daha çok kendi döneminin Fransa'sını değişik açılardan yazmıştır; ancak merkez Paris'tir. Çoğunluğu roman olmak üzere toplam doksan eseri bulunan sanatçı tüm Fransa'yı kucaklayan bir edebiyat yazma uğraşı içinde olmuştur. Eserlerinin hepsi kafasında tek bir yapıttır ve bunu “insanlık güldürüsü” diye adlandırır. Kimi eserlerinde mekân olarak taşrayı seçmiş olmasına rağmen, Paris'ten kopmadığını görürüz.

Hemen herkesin hayatında bazı kentler önemli rol oynar. Örneğin ben küçük bir kasabada doğdum ve on iki yaşında İstanbul'a geldim. Lise ve üniversite öğrencisiyken yazları gittiğim kasabama, 1975'ten beri bir türlü gidemedim. Ancak yine de bir edebiyatçı olarak Elbistan benim bir parçamdır. Günlük yaşam içinde unuttuğum pek çok şeye karşın, hayatımın ilk on iki yılının geçtiği Elbistan'a ilişkin bütün anılarım taze. Başlarda öykülerimin geçtiği mekânlar Elbistan ve çevresiydi ancak bu zamanla ister istemez değişiyor. Aynı ölçüde İstanbul da önemli, zira yaşamımın en büyük bölümü burada geçti. Şüphesiz, insan eserlerinde kendini tekrar etmek istemez, İstanbul olayların geçeceği tek kent olmamalıdır. Ancak durup bir geriye baktığımda son yazdığım öykü ve romanların çoğunun İstanbul'da geçtiğini görüyorum.

Yaşadığımız kentler yaşamlarımızı olduğu kadar eserlerimizi de etkiliyor. Bir esere başladığımızda eğer mekânı önceden düşünmemişseniz, kısa bir süre sonra fark ediyorsunuz ki olaylar sizin en iyi bildiğiniz, yaşadığımız kentte gerçekleşiyor. Bunun aşılması gereken bir şey olup olmadığı ise ayrı bir tartışma konusu. Bir kenti yazmak için ille de o kenti sevmek gerekir mi? Bazıları “Ben İstanbul âşığıyım” der, bazıları “Paris âşığıyım”. Şahsen ben İstanbul âşığı değilim.

Bildiğiniz gibi, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçildi ama ben bunun çok yerinde bir seçim olmadığını düşünüyorum. “İstanbul gerçekten de bir başkent midir?” diye kendi kendime sormadan edemiyorum. İstanbul’un elbette başkent olmayı hak ettiği dönemler vardı, ama bugün böyle bir şeyden söz etmek hâlâ mümkün müdür? On iki yaşında İstanbul’a ilk geldiğimde Serencebey Yokuşu’nda oturan amcamı ziyarete giderdim. Daha sonraki yıllarda da gidip geldim. Oranın güzelliği hâlâ gözlerimin önünde: parke taşlarla kaplı sokaklar, iki katlı, cumbalı ahşap evler... Bugün artık izine rastlayamadığımız bu tür sokaklardan Aksaray ve Fatih’te de vardı.

Bugün kentleşme kavramı bende iyi bir çağrışım yapmıyor. Aslında olumlu bir çağrışımın olması gerekir ama sözcüğünün zihnimde uyandırdığı çağrışım bozulmaya denk. Her ne kadar kentlerden kaçmaya çalışsanız da, birçok şey tarafından koşullandırıldığımız için bunu yapamıyorsunuz. Yaşadığımız kenti her şeye rağmen seviyorsunuz, ancak bir yandan da daha güzel, daha düzgün bir kente özlem duyuyorsunuz.

Günümüzdeki gibi bir kentleşmenin sonunun nereye varacağı akla gelen sorulardan biridir. Birkaç yıl önce yazmış olduğum *Gökdelen* isimli romanımda bu konuyu işlemeye çalıştım. Romanda Karadenizli bir müteahhit New York’a gidiyor ve hayran kalıyor. Döndükten sonra İstanbul’u da New York gibi bir şehir yapacağına söz veriyor ve yüz küsur katlı apartmanlar inşa etmeye girişiyor. Romanımın diğer bir kahramanı ise benim gibi emekli bir öğretmen, ama onun benden farklı olarak bahçe içinde bir evi var. Metin bu iki karakterin birbirlerine karşı verdiği mücadeleyi konu alıyor. Karadenizli müteahhit emekli öğretmenin evini yıkıp yeni bir gökdelen dikmeyi kafasına koyuyor ve sonunda mahkemelik oluyorlar. Mahkeme sonunda yargıçlar Karadenizli müteahhit lehine karar veriyor.

Gökdelenlere tümenden karşı çıkmak da kanımca doğru değil. Bu noktada romanımın karakterlerinden Karadenizli müteahhite de hak veriyorum. Gökdelenler de olmalı, ancak kentin geri kalanıyla uyum içinde, doğaya zarar vermeden yapılmalı. Örneğin bizim Şişli’deki mahallede önümüz bahçelik bir yerdin ve bahçeler Beşiktaş’a kadar uzanırdı. Bu bahçelerde sebze, meyve yetiştirilirdi; ancak bunların hiçbiri kalmadı, binalar yükselmeye başladı. Önce bir Nova Baran binası inşa edildi. Böylece bizim oturduğumuz yerin önü tamamıyla kapandı. Var olan dut ağaçlarının yerinde şimdi yelller esiyor. Ardından dönemin Şişli Belediye Başkanı Gülay Atığ birtakım gökdelenlere izin verdi ve mahkemelik oldular. Onun onay verdiği yüksek binaların hepsi yapıldı, bazı belediye başkanları da muhakkak ki ona uydu.

Edebiyatın kentlerin gelişimine katkısı üzerinde durulabilecek bir diğer nokta. Cumhuriyetin başından beri Türk edebiyatının önemli yazarları olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Sait Faik Abasıyanık, Oktay Akbal ve daha niceleri eserlerinde daha düzgün kentlere olan özlemine dile getirmiştir. Ancak yine de bizim edebiyatımızın kentleşmemiz üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu söylemek mümkün değil. Bunu edebiyata olan ilgisizlikle ve belki de bunun doğal sonucu olarak edebiyatçıların toplum üzerinde pek de etki kuramamasıyla açıklayabiliriz. Edebiyatın tek tek kişiler üzerindeki etkisini kabul etmekle beraber, yine de bir toplumsal itici güce sahip olmadığı kanısındayım.

Meseleyi tersinden kurarak kentlerin yapısının, kent yaşamının edebiyat üzerinde etkileri olup olmadığını da sorabiliriz. Kentler sağlamış oldukları imkânlar sayesinde okurları kitaplarla, edebiyatla buluşturur. Benim kuşağımdan olanlar hatırlar; beş-on yıl önce Beyoğlu'nda her türlü yabancı kitabı bulabileceğiniz bir Saray Kitabevi vardı. Yüksekaldırım'daki sahaflarda yabancı dillerde basılmış pek çok kitabı bulmak mümkündü. Bugün yeni çıkan kitaplara ulaşmak açısından beş-on yıl öncesine göre İstanbul çok daha ileri bir noktada. Büyük alışveriş merkezlerinde yer alan kitabevlerinde de pek çok kitap satılıyor. Satılan kitapların çoğunluğunu yerli ya da yabancı edebiyat eserleri oluşturuyor. Kitabevlerinin hâlâ ayakta kalmasını halkımızın edebiyata olan ilgisine bağlıyorum ki bu sevindirici bir şey. İstanbul açısından sevindirici olmakla beraber, örneğin Paris'le kıyasladığınız zaman durum hiç de iç açıcı değil. Paris'te iki tür dükkânın kasasının önünde kuyruk olur: Birisi giysi ve yiyecek satılan mağaza ve dükkânlar, diğeri ise kitabevleri. Bir kitabı almak üzere kasaya gittiğinizde önünüzde muhakkak üç beş kişinin olduğunu görürsünüz. Yazmayı koşullandıran, esinleyen, her şeyden önce okumadır. İster istemez şu ya da bu türü önce okuruz, sonra bazılarımız yazar olmayı düşünür.

Yazar yaşadığı, yazdığı kenti sevmek zorunda mıdır? İstanbul'un bir kent olarak yaşadığı olumsuz değişime daha önce değinmiştik. Bana göre yazarın yazdığı kenti sevmeme hakkı vardır. Anadolu'da geçen bazı romanlarda yazarın yaşadığı kenti sevmediğini, öfke duyduğunu görebiliyoruz. Ancak bu noktada, bir zamanlar büyük bir şehirde yaşamış olan yazarın, özünde güzel olmakla beraber bakımsızlık yüzünden güzelliğini yitirmiş bir kente gittiğinde alıştığı şeyleri bulamaması nedeniyle oraya tepki duymasını, o şehri sevmemesini anlayışla karşılamak gerekir.

Edebiyat öncelikle sevgiye dayanır. Bize yabancı olanı dahi sevmeyi öğreten, onda birtakım güzellikler, derinlikler olabileceğini gösteren bir etkinliktir. Bununla beraber bazı yazarların nefret duygusunu çok sıklıkla işlediğini görürüz. Dostoyevski'nin bazı kahramanlarında bu nefret hissedilir, ama Dostoyevski'nin, Tolstoy'un ya da Balzac'ın kendisinde nefreti göremezsiniz. Edebiyatçı genelde severek yaklaşır, sevilmecek tipleri de anlatabilir, ama onların bile hoş yanları vardır ve bunu gösterir. Bu bakımdan, bir kenti kötülemek, bir anlamda orada yaşayan insanları da kötülemektir. Orayı küçümsemek, orada yaşayan insanları da küçümsemektir. Bence bir edebiyatçı hiçbir şeye yukarıdan bakmaz. Flaubert'e, Balzac'a bakalım; son derece sert bir biçimde eleştirdikleri şeyler olabilir ama eserlerinde sevgi esastır. Edebiyatçıların kendi bakışları her zaman sevecendir.